

Acotacions a unes notes històriques i toponímiques del municipi de VENTALLÓ

per

Josep Calzada i Oliveras

El poble de Ventalló amb el seu raval anomenat Els Masos, i els pobles de Montiró, Pelacalç, Saldet, Valveralla i Vilarrobau, formen un districte municipal situat a la riba dreta del Fluvià, al N.E. de Girona i a uns 26 quilòmetres d'aquesta capital. Estavem preparant l'estudi de tots aquests pobles, destinat al Catàleg Fotogràfic Documental de la Diputació, i hem trobat en els autors consultats una munió d'inexactituds, errors i confusions que, al nostre criteri, val la pena d'intentar d'esmenar o aclarir.

I. — L'únic poble que no ofereix cap dificultat especial, és precisament el cap del districte municipal: **Ventalló**.

Es troba al bell mig d'una plana, tot i que per la part de ponent el terreny és un xic accidentat. Antigament Ventalló posseï només una petita capella dedicada a Sant Miquel, que pertanyia a la parròquia de Valveralla, i fins l'any 1606 no va ésser erigida en parròquia, si bé la nova església parroquial, també dedicada a Sant Miquel, s'acabà l'any 1613. És un temple gòtic, d'una sola nau, molt esvelt.

En la documentació algun autor troba esmentat, com veurem, el castell o força de Ventalló, del segle XIV, damunt de la qual s'aixecà la Casa del Dalme, del segle XVII. I avui encara queden restes d'un portal, com única reminiscència de les muralles medievals.

La primera referència d'aquest nom de lloc és de l'any 1017, i es troba en la butlla de Benet VIII en favor del monestir de Banyoles, amb la forma: «in **Ventajona**» (*Marca Hisp. c. 1000*). «Castells Catalans» cita la forma del segle XII: **Ventagoni** (vol. II, p. 581). En el 1316 la redempció del bovàtic pel comte Malgaulí conté la forma: «et in loco de **Ventileone**» (*España Sagrada* 44, p. 308). I en els dos Nomenclàtors de la diòcesi de Girona, del segle XIV, es troba la forma: «**Capella sancti Michaelis de Ventayone** in parrochia sancti Vincentii de Valveraya».

Aquests dos últims documents demostren a bastament que en el segle XIV a Ventalló només hi havia la capella de Sant Miquel, que no tenia categoria parroquial, i pertanyia a la parròquia de Valveralla.

En canvi nosaltres no hem trobat enlloc, malgrat d'haver fet una recerca minuciosa, la forma «**Castrum de Ventilione**» de l'any 1362 que citen alguns autors, evidentment copiant-se l'un de l'altre.

En l'escut vell del poble que hem pogut veure a la col·lecció de Botet i Sisó, hom pot observar clarament la imatge d'un ventall o utensili per ventallar el foc. No és que els escuts ofereixin molta garantia pel que atany a qüestions toponímiques. Però la situació geogràfica de Ventalló, a l'àmplia plana ampurdanesa tan afectada per les tramuntanades, pot avalar la relació: **Ventalló = Ventu** que significa **vent**.

De totes maneres, per assolir una major certesa etimològica, hauriem de disposar de formes o grafies més antigues que no posseïm.

Ventalló. - Església parroquial.

II. — MONTIRÓ

Es un lloc del municipi de Ventalló, amb l'església parroquial dedicada a Sant Sadurní, que actualment té com a sufragànea l'església de Santa Maria de l'Olm de Pelacalç. Diuen alguns autors que abans era a l'inrevés, és a dir, que l'església de Sant Sadurní de Montiró havia estat sufragànea de la de Pelacalç, però documentalment sembla indiscutible l'antiga parroquialitat independent de Montiró.

Es cert que F. Monsalvatje diu que l'any 1362 es troba aquesta forma: «Sancti Saturnini de Montirono... est suffraganea ecclesiae de Ulmo... sive de Pelacals» i «Sancta Maria de Ulmo sive de Pelacals et suffraganea de Montironæ» (Noticias históricas 18, p. 31, i 16, p. 84). Segons aquest autor ambdues cites són del llibre Vert del Capítol de Girona. Però dissortadament ni en el Llibre Vert del Capítol ni en el Llibre Vert Antic dels Feus de l'arxiu Diocesà no es troba cap d'aquestes dues referències.

Però no solament falla l'únic fonament documental per negar l'antiga parroquialitat de l'església de Montiró, sinó que aquesta parroquialitat la trobem afirmada l'any 1316 amb la forma «et in loco et parrochia de Mutirono» (España Sagrada 44, p. 307), i sobretot en els dos Nomenclàtors de la diòcesi de Girona, del segle XIV, que contenen aquestes formes: «Ecclesia parochialis sancti Saturnini de Monteti-

rono» (Arxiu catedralici) i «Ecclesia parochialis sancti Saturnini de Montirono» (Arxiu diocesà).

I si tenim en compte que el Nomenclàtor o Memòria de l'arxiu catedralici és una còpia d'un Inventari que, segons es fa constar expressament, era antiquíssima, hem de creure que Montiró fou, ja des de l'antigor, una parròquia independent i amb tota seguretat fou molt més tard, en tot cas, que passà a ésser una església sufragànea de Santa Maria de l'Olm de Pelacalç.

Pel que es refereix a la qüestió toponímica, les formes documentades semblen menar-nos a la conclusió de que en aquest topònim hi ha un doble nom: **Mont** i **Tiróno**. Es a dir, seria un cas de tautologia o reduplicació: **Mont - turó**.

De bell antuvi sembla que la situació geogràfica de Montiró no avala gaire aquesta etimologia, ja que a Montiró no hi ha cap muntanya. Però una visita detinguda al lloc de Montiró ens permeté esbrinar que efectivament, avui encara, l'església parroquial i el cementiri es troben damunt d'un petit pujol o turó, el qual antigament hem de suposar que deuria destacar, molt més que no pas ara, en mig de la plana.

III. — PELACALÇ

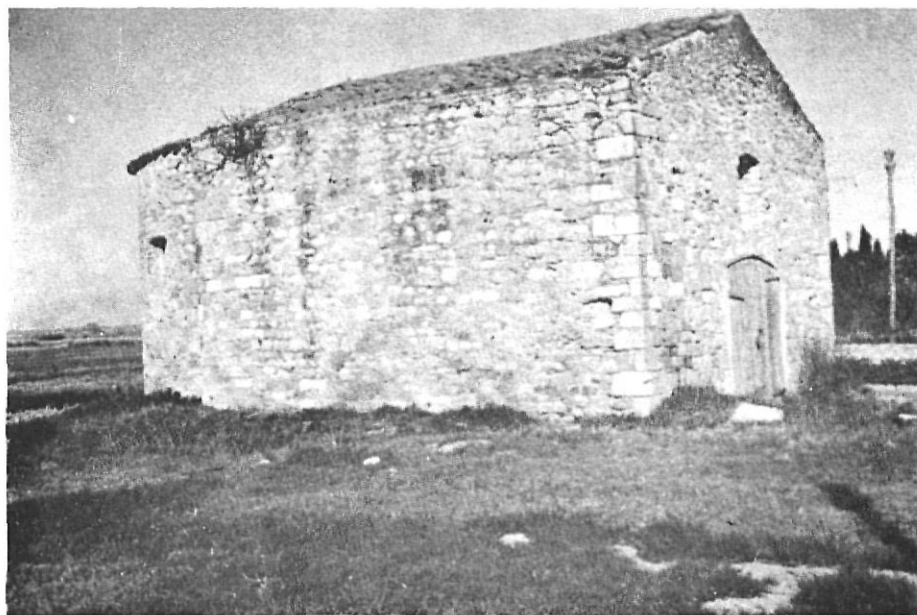
Es actualment un veïnat de Montiró i un Llogarret del municipi de Ventalló.

Històricament és important el santuari de Santa Maria de l'Olm que hi ha prop de Pelacalç i que, segons diuen els autors, però nosaltres no ho acabem de veure clar, fou un antic priorat. Avui, com ja hem dit abans, és una sufragànea de Sant Sadurní de Montiró i després ja direm quelcom que creiem d'interès sobre aquest santuari.

Diu Miquel Oliva que el castell de Pelacalç tingué certa importància a l'Edat Mitjana i començaments de la Moderna per trobar-se situat en un encreuament de camins. Era propietat dels Margarit i per aquesta raó fou destruït durant la Guerra dels Segadors, i de les despulles del castell es feren les magnífiques cases de «les heretats» de Pelacalç («Castells Catalans II, p. 581»). Queden encara restes d'un portal del recinte del castell.

Però a Pelacalç es pot veure també, encara avui, la fàbrica de l'església dedicada a l'Assumpta, de la qual ha dit el propi Sr. Oliva que devia ésser aquesta l'església del castell i que és obra del segle XIII, romànica, d'una sola nau, encara que amb l'absida orientada a ponent, si bé en la seva construcció s'aprofitaren carreus d'un edifici més antic, potser procedents de la veïna Empúries («Castells Catalans» II, p. 581 i 590). I el més desconcertant és que el mateix autor que escrivia això l'any 1969, ens remet, sense rectificar, a un article seu que té per títol «Noticias sobre iglesias prerrománicas

Pelacalç
Església de l'Assumpta.

gerundenses», entre les quals cita aquesta església de l'Assumpta de Pelacalç (*Revista de Girona* núm. 20, any 1962, p. 82).

I per dir-ho tot, opina el Sr. Oliva que aquesta església del castell fou probablement església parroquial, però al ésser cremada a l'estiu del 1640, no tornà a ser restaurada, ans bé l'any 1665 les fonts baptismals foren traslladades a Montiró i el 1683 fou desafectada del culte, més tard fou venuda i avui s'utilitza com a paller («Castells Catalans» II, p. 590).

Sobre aquestes opinions del Sr. Oliva volem dir dues coses. En primer lloc no tothom admet el caràcter autènticament romànic d'aquesta església de l'Assumpta de Pelacalç, donat el caràcter tardà de la seva construcció que probablement és del segle XVI i que sembla confirmar-se per l'orientació de l'àbsida vers a ponent. I el que esdevé més difícil encara d'explicar, és que s'hagi classificat aquesta església entre les prerromàniques, només, en tot cas, perquè en la seva construcció pogueren utilitzar-se alguns elements antics. Podem afegir que el mateix Sr. Oliva ens manifestà particularment que les seves conclusions sobre aquesta església havien estat massa precipitades.

En segon lloc, nosaltres tampoc hem trobat afirmat el caràcter parroquial d'aquesta església en cap document medieval, possiblement perquè ni tan solament existia l'església encara. En canvi apareix sempre documentada com església parroquial de Pelacalç la de Santa Maria de l'Olm. I això succeeix encara en les Constitucions Sinodals del bisbe Arèvalo de Zuazo, de l'any 1606. Si tenim en compte que l'any 1640 aquesta església de l'Assumpta ja fou cremada

i ja no tornà a ésser restaurada, i no veiem quan pogué concedir-se-li la parroquialitat.

Però no acaben aquí els problemes concernents a aquest llogarret de Pelacalç. Efectivament. F. Monsalvatje cita com a primera referència històrica de Pelacalç el Necrologi del monestir de Vilabertran, el qual, al referir-se a la mort del bisbe de Girona, Berenguer Wifred, ocorreguda l'any 1093, diu: «VII de les calendes de gener morí Berenguer bisbe de Girona el qual havia donat a l'església i a l'abat de Santa Maria de Vilabertran, l'església de Santa Maria de l'Olm» (*Notícies Històriques* 16, p. 84. La traducció del llatí és nostra).

A continuació el propi Monsalvatje cita una butlla del papa Alexandre II, de l'any 1176, confirmant, segons diu ell, la donació d'aquest priorat de Santa Maria de l'Olm a l'abadia de Vilabertran (*Notícies Històriques* 16, p. 84).

Però tot això és, sens dubte, un error d'interpretació. Sortosament coneixem el text complet d'aquesta donació, perquè el P. Villanueva ens deixà transcrit aquest Necrologi de Vilabertran en el volum XV p. 222 del «Viaje Literario». El text diu així: «VII Kal.januar.ob. Berengarius Gerunden.Epus.qui dedit ecclæ.S. Mariæ et Abb.Villæbertrandi ecclam.S.M. de Ulmo, et ecclam.S.Martini de Mesaracho, et eccliam S. Cipriani de Molleto».

Per tant el context és ben clar: el bisbe Berenguer havia donat al monestir de Vilabertran l'església de Santa Maria de l'Olm, però no la de Pelacalç, sinó la de Maserac, és a dir, la que figura, aquesta sí com a priorat en els documents medievals (Vegi's, sobretot, els dos Nomenclàtors de la diòcesi de Girona, del segle

XIV). I perquè no quedi cap dubte sobre això, el mateix Necrologi ens diu que junt amb aquesta església de Santa Maria de l'Olm, el bisbe Berenguer feu donació a Vilabertran de la pròpia església de St. Martí de Maserac i de la de Sant Cebrià de Mollet.

Monsalvatge es fa un veritable embull en tota aquesta qüestió. Quan parla de Maserac, diu que l'església de Sant Martí fou donada pel bisbe Berenguer a Vilabertran (Notícies Històriques 17, p. 205). En canvi, al referir-se a Ntra. Sra. de l'Olm de Maserac i a Sant Cebrià de Mollet no diu que fossin objecte de la mateixa donació (Notícies Històriques 16, p. 102 i 307) respectivament).

Botet i Sisó encara embrolla més la qüestió, ja que en la «Geografia General de Catalunya - Província de Girona» atribueix a la donació del bisbe Berenguer tant l'església de Ntra. Sra. de l'Olm de Maserac com la de la mateixa advocació de Pelacalç (p. 508 i 402 respectivament). Aquesta mena d'errors solament poden explicar-se per una manca d'investigació personal.

Resumint doncs, sembla evident que l'església de Ntra. Sra. de l'Olm de Pelacalç no fou donada a l'abadia de Vilabertran. I essent així no posseïm referències antigues de Pelacalç. La primera referència és de l'any 1316, ja que en la redempció del bovàtic del comte Malgaulí d'Empúries apareix la forma: «et in Castro de Palazallis» (Espanya Sagrada 44, p. 308). Aquest castell no pot ser altre que el de Pelacalç, primerament per l'homofonia d'aquestes diccions, i en segon lloc perquè aquest castell s'esmenta entre les poblacions veïnes: Sauleto (Saldet), Ventileone (Ventalló), Valle Veraya (Valveralla), etcétera.

També en el dos Nomenclàtors de la diòcesi de Girona, del segle XIV, es troba la forma: «Ecclesia parrochialis sancte Marie de Ulmo de Palacals». Com ja hem dit suara, un d'aquest dos Nomenclàtors, el de l'arxiu catedralici, és una còpia d'un altre document «antiquíssim». Per tant, des de l'antigor aquest església de l'Olm de Pelacalç figura entre les esglésies parroquials i no entre els priorats gironins!

Finalment en les «Sinodales de la diócesis Gerundense» de Romaguera, del 1691, es troba la forma: «Beatæ Mariæ de Ulmo seu de Palacalis et Sancti Saturnini de Montiró, unit.» A últims del segle disset, s'havia efectuat, doncs, ja l'agregació o unió d'aquestes dues esglésies de Montiró i la de Ntra. Sra. de l'Olm.

Des del punt de vista toponímic, durant segles apareix aquest nom de lloc: **Santa Maria de l'Olm de Pelacalç**. El primer element no ofereix cap dificultat. Es tracta d'una advocació mariana, una de tantes que es basen en noms florals o concretament en noms d'arbres, com ara hi ha la Mare de Déu del Roure, Santa Maria del Pi, Mare de Déu de la Pera, etc. En aquest cas es tracta del nom de la Verge sota l'advocació de l'Olm.

I pel que es refereix al nom de **Pelacalç**, creiem que deriva i té la significació de **Pedra**

de calç. La qüestió seria ben clara si existís documentada la forma **Peracals**, com succeeix en el llogarret d'aquest nom, agregat al municipi de Montcortés, de la província de Lleida, on hi ha un terreny pedregós que cria una mena de pedra blava de la que es fa calç.

Efectivament, la paraula llatina **Pe-t-ra**, que significa pedra, donà lloc a la forma **Pe-ra** en molts noms de lloc de la Marca Hispànica, però ja hem dit que la de Pelacalç no posseïm grafies antigues, i per tant podem sospitar només que aquesta forma més moderna **Palacalç** és ja una evolució viciosa de **Peracals**.

Més dificultós semblava, de bell antuvi, l'element **Calç**, perquè no hi ha constància de cap forn o pedrera de calç en aquest lloc. Però fou molt gran la nostra estupefacció quan al preguntar a varies persones, en la visita que ferem a Pelacalç, totes contestaren que en tot el poble i les seves rodalies no hi havia altra aigua que la de pou i que porta una quantitat extraordinària i insòlita de calç.

Tenint això en compte i que a Torroella de Montgrí hi ha pedreres de calç i que tot el massís del Montgrí és calcinal i que aquest caràcter calcari es descobreix a simple vista fins a l'Escala, Empúries i Cinc Claus, és fàcil deduir que tot el subsòl immediat de Pelacalç és, sens dubte, de pedra calcària, si bé coberta d'un aluvió quaternari, i de que les aigües subàlvees, al dissoldre la calcària, van empapades de calç en grau extraordinari.

IV. — SALDET

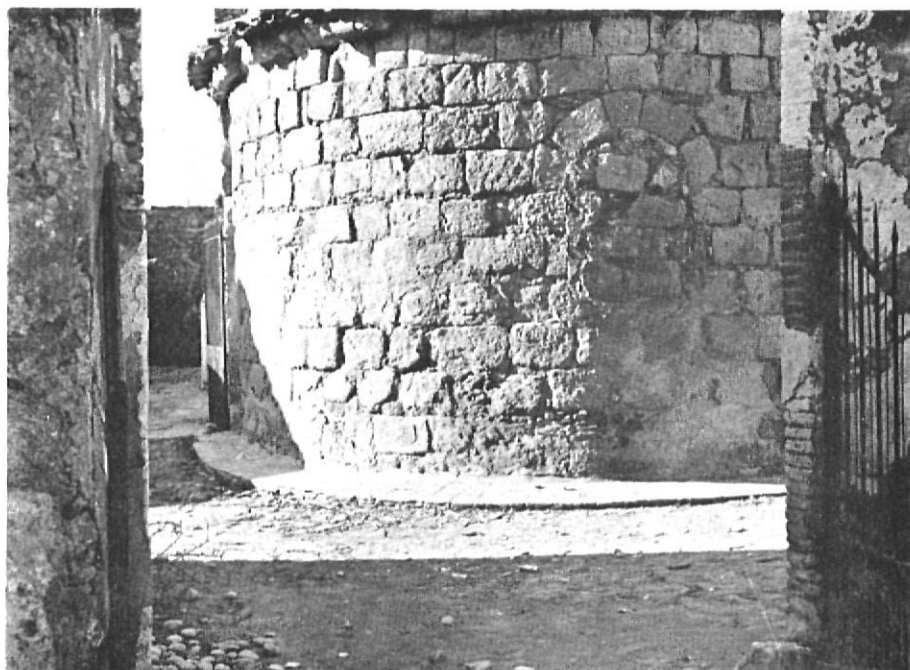
Es un lloc del municipi de Ventalló i convé tenir ben en compte que Saldet té i ha tingut sempre l'església parroquial dedicada a Santa Eugènia, la qual per cert havia estat antigament sufragànea de l'església de l'Armentera que es troba només a un quilòmetre de distància. El terme de Saldet és regat per un canal anomenat Rec del Molí, bastant extens, que ve del Fluvià i torna a aquest mateix riu.

En la documentació sobre aquest poble tamcal esclarir algunes confusions o errors. El P. Villanueva cita el «**Castrum de Salzeto**» (XIII p. 104 i l'Església de Sant Sadurní «**de Salzeto**» (XII, p. 302), però sense cap mena de dubte l'il·lustre escriptor es refereix al castell i parròquia de Sant Sadurní de La Bisbal, avui anomenada per alguns autors Sant Sadurní de l'Heura.

En canvi Monsalvatge cau en un error evident quan diu que la parròquia de **Sant Sadurní de Saldet** pertany al municipi de Ventalló (Notícies Històriques 18, p. 36), citant els mateixos dos documents del P. Villanueva. I el mateix fan Alsius i Pujol en el seu Nomenclàtor, segurament copiant-ho de Monsalvatge.

Mai l'església de Saldet, de Ventalló, no ha estat dedicada a St. Sadurní, però el perill de confusió radica en que l'església de St. Sadurní

Saldet
Església parroquial.

de La Bisbal portava antigament també l'especificatiu «de Salzeto». Els autors citats caigueren en aquesta confusió perquè no hi posaren atenció o simplement perquè ho ignoraven.

Pel que es refereix a Saldet, aquest especificatiu s'ha mantingut des de la referència més antiga de l'any 859 amb la forma **Salcidum** (Abadal C.C. II, p. 13), passant per la grafia **Salzeto** del 1225 (Villanueva XIII, p. 308) i d'altres segles medievals (Nomenclàtors de la diòcesi de Girona, del segle XIV) i per la de **Sau-letto** del 1316 (España Sagrada 44, p. 308), arribant a la de **Saldeto** del 1606 (Sinodales Gerundenses).

Evidentment en aquestes grafies es veu clarament que la **c** o **z** de **Salcidum** i **Salzeto** passà per regressió a una **d**, donant la forma moderna de **Saldeto** que en català ha esdevingut **Saldet**. Sembla doncs clar que aquest nom de lloc prové del llatí **Salicetu**, que vol dir lloc plantat de saules, en català **salzeda** o **sauleda**. Per altra part la topografia confirma aquesta explicació toponímica, perquè en les immediacions del Rec de del Molí que passa per Saldet i durant una llarga extensió de terreny hem pogut comprovar personalment l'existència d'una veritable plantació de saules. No es tracta de la variant del que en castellà s'anomena el «sauce llorón», que és una planta exòtica que en català s'anomena Desmais i que sol cultivar-se amb destí a jardineria, sinó del saule comú, amb la variant anomenada saule blanc. Es tracta d'un arbre de la família de les salicínees que creix en les ribes dels rius o indrets humits.

V. — VALVERALLA

Es un altre Lloc del municipi de Ventalló, situat en plena plana ampurdanesa i que té l'església dedicada a Sant Vicens.

El doctor Oliva Prat realitzà en aquest lloc unes troballes arqueològiques de tègules, ceràmiques i monedes que, al seu parer, revelen una estació romana i inclús hellenística del segle III a. J.

De moment sobre aquest poble ens interessa aclarir que l'església parroquial actual és de faïçó moderna (segle XVII o XVIII) i fa molt poc temps s'ha traslladat al solar ajardinat que hi ha davant d'aquesta església la creu de terme que nosaltres havíem vist, fa uns dos o tres anys, en un oliverar que hi ha tocant a la carretera i en el qual encara es pot veure un basament de pedra que evidentment és una resta de construcció antiga. Preguntant a una bona dona del poble sobre aquest particular, ens digué que en aquest lloc hi havia hagut «l'Església Vella». Amb això tinguérem coneixement del lloc on hi hagué l'antiga església parroquial de Sant Vicens documentada en el segle XIV.

Volem doncs, deixar constància de tot això, abans de que desaparegui un bon dia l'esmentat basament i s'esborri de la memòria de la gent que la creu de terme que hi ha avui davant de l'església actual, és la mateixa creu que durant segles devia senyalar l'antiga sagrera del poble.

Les primeres cites documentals d'aquest lloc són tardanes (segles XIII i XIV) i es refereixen

Valveralla. - Església parroquial.

totes a l'església de Sant Vicens amb aquest especificatiu: **de Valveraya** (R.D.H. i Nomenclàtors de la diòcesi de Girona) o **de Valle Veraya** (Espanya Sagrada 44, p. 308) o **de Valveralia** (Noticias Históricas de Montsalvatje 18, p. 77). En el segle XVII apareix la forma **Valuaralla** (1606 i 1691 en les Sinodales Gerundenses) la qual ho donat lloc a la forma moderna **Valveralla**.

Dissortadament no coneixem formes antigues d'aquest nom de lloc i per això ofereix un veritable problema etimològic.

Nosaltres sospitem que en lloc de derivar de **Valle**, deriva de **Villa**, ja que en aquest lloc no té explicació la referència d'una vall, en plena plana ampurdanesa, sense muntanyes de cap mena. Si això afegim l'existència de l'antiga estació romana de que ens parla Miquel Oliva, sembla molt més versemblant l'existència d'una **Villa Veraya**, o sigui, una antiga **villa romana**, propietat d'un personatge anomenat **Veraya**. Però, en aquest cas, el nom primitiu de **Villa Veraya** hauria sofert una evolució a la forma viciosa **Valle Veraya**, que és la que ha prevalgut. I sembla que aquest no seria l'únic cas de donar-se aquest fenomen en el món de la toponímia (Vegi's Balari i Jovany en «Orígenes Históricos de Cataluña» I, p. 40).

VII. — VILARROBAU

Es un altre Lloc del municipi de Ventalló, situat a la dreta del riu Fluvià. Alguns autors atribueixen també a aquest poble el nom de **Palol de Fluvià**, si bé aquesta denominació hauria d'évitar-se pels motius que intentarem explicar.

Perquè, malgrat que ens donem compte de que haurem de donar una excessiva extensió a aquesta nostra dissertació sobre els pobles del municipi de Ventalló, no ens queda més remei que dedicar encara la deguda atenció a aquest lloc de Vilarrobau, ja que és el menys estudiat i el que és objecte de més confusió per part dels autors.

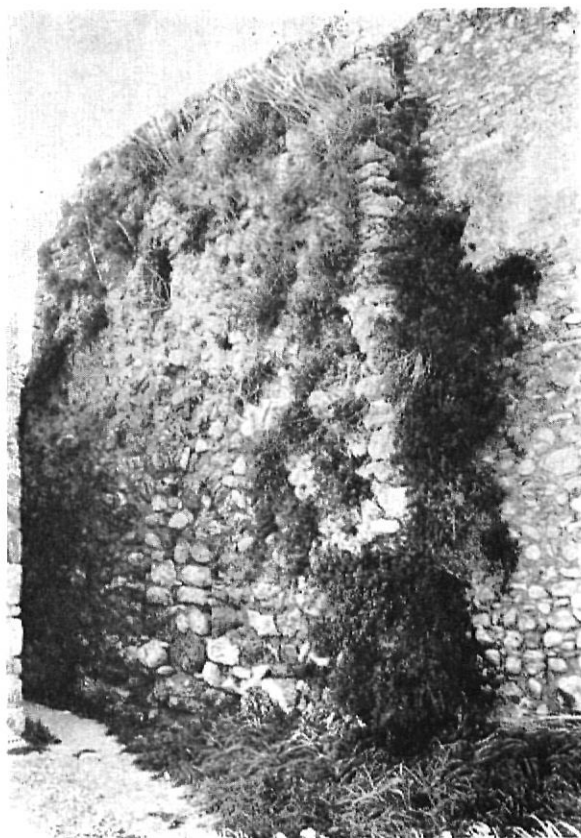
Efectivament, a l'altre costat del riu Fluvià existia i existeix encara el lloc anomenat **Palol**. Aquest nom, com veurem en la documentació, és antiquíssim i avui aquest lloc de Palol, degut a que el límit del districte municipal de Ventalló es troba en el mateix riu Fluvià, pertany al municipi de Torroella de Fluvià. Però això es molt modern, ja que històricament Palol estigué sempre lligat a Vilarrobau, i fins hem arribat a la conclusió, que ens ha confirmat el Rvd. Emili Lloveras, ex-rector de la parròquia de Vilarrobau, de que el veritable origen de Vilarrobau fou el lloc de Palol, on, des de l'antigor, com veurem també en la documentació, hi hagué una **vi-la** i una església dedicada a Sant Genís, i tot això fou, ja en el segle X, possessió del monestir de Sant Pere de Roda. De fet, en la documentació aquet lloc s'anomena de dues maneres: **Palol de Fluvià** i **Palol de Vilarrobau**.

Avui, en aquest lloc de Palol, només hi ha un mas de faïç important, amb estatge o casa pel propietari i el masover. El propietari ha construït una petita capella de factura totalment moderna, i de l'església vella ha quedat només una banquetta o basament de pedra que fa un sortint i aflora des del sòl en un dels murs laterals de la casa. També es pot veure la paret d'una possible àbsida, no circular, amb forma superior angular, però que evidentment és d'època ja posterior. Creiem, doncs, que tot el que queda de l'antiquíssima església de Sant Genís és l'esmentat basament de pedra, i en tres dels seus carreus hem pogut veure i fotografiar uns signes escultrats molt simples.

Aquesta antiga església de Sant Genís de Palol de Vilarrobau fou parròquia i com a tal la trobem citada encara en el segle XVI, com veurem.

En canvi, en el poble de Vilarrobau hi ha, avui encara, dues esglésies. Una, l'actual església parroquial, està dedicada a Sant Andreu apòstol, i és una construcció del segle XVII o XVIII, amb la data concreta de l'any 1721 esculpida a la façana de l'edifici.

Però molt a la vora d'aquesta església moderna, i adosada a la casa rectoral, es conserva encara, si bé en estat ja bastant ruïnós i amb

Vilarrobau. - Muro lateral de l'església preromànica.

perill d'arruinar-se totalment, una antiga església preromànica amb restes de decoració mural pintada. Segons Miquel Oliva, es tracta d'unes pintures de caire popular, que a penes es veuen i podrien ser tardo-romàniques.

Ara bé, referent a aquesta església preromànica de Vilarrobau, cal desfer dos errors o malentesos que trobem en els autors.

En primer lloc, diu F. Montsalvatje que l'església parroquial de Vilarrobau està dedicada a Sant Genís, identificant-la amb la de Sant Genís de Palol de Fluvià (Noticias Históricas 17, p. 93). Aquest error passà, com de costum, a Botet i Sisó (Geografia General de Catalunya-Provincia de Girona, p. 402). I successivament ha anat passant a altres autors més moderns que no han investigat personalment aquesta qüestió.

El cert és que, com ja hem dit, l'església parroquial actual de Vilarrobau està dedicada a Sant Andreu, des de la seva construcció en el 1721. La imatge del Sant encara avui presideix l'altar major, qualsevol persona de Vilarrobau amb qui parreu, us ho dirà, i així consta en tots els llibres parroquials.

Però el que és més important, es que tots aquests llibres parroquials que hem consultat, ens informen també que l'antiga església que hi

havia en el lloc de Vilarrobau i que ha perdurat fins els nostres dies, tenia ja aquesta mateixa advocació de Sant Andreu i ni una sola vegada no hem trobat que estigués dedicada a St. Genís. Tant en els llibres de testaments com en els sacramentals, des de les primeres dècades del segle XVI que marquen l'inici normal dels arxius parroquials, apareix sempre Sant Andreu com a titular de l'antiga església de Vilarrobau.

Però nosaltres hem volgut investigar a fons aquesta qüestió i amb aquest intent hem acudit a l'arxiu diocesà de Girona. El resultat no podia ésser més falaguer, ja que en els llibres de Visites Pastorals (des del núm. 16 fins al 78) hem anat trobant les dades necessàries per refer la història d'aquestes dues esglésies: la de Sant Genís de Palol de Vilarrobau i la de Sant Andreu de Vilarrobau. Per no allargar-nos massa, donarem només un resum d'aquesta recerca.

La primera visita efectuada a Vilarrobau de que hi ha constància, fou feta pel bisbe Bertran l'any 1420, i en ella es fa constar que després de visitar l'església parroquial de Sant Genís, practicà també la visita pastoral a «la Capella de Sant Andreu» fundada en els límits de la parròquia».

El bisbe Casanova visità, en el 1432, i el bisbe Joan Margarit en el 1478, segons consta literalment, «l'església parroquial de Sant Genís de Vilarrobau».

En el 1508 i 1514 el bisbe Boyl, en les Visites que practicà a aquesta església parroquial de «Sant Genís de Palol de Vilarrobau» manà, cada vegada, que se celebrassin nou misses a l'any «en la Capella de Vilarrobau».

Amb això es posa en clar l'existència, en el segle XV i XVI, de dues esglésies: una era l'església parroquial de Sant Genís de Palol de Vilarrobau i l'altra era una senzilla Capella de Sant Andreu ubicada en el mateix lloc de Vilarrobau.

Però en les Visites efectuades pel bisbe Margarit, nebot de l'anterior bisbe del mateix nom, és a dir, des de l'any 1544 fins al 1554, la qüestió s'esclareix totalment, ja que en totes es fa constar que primerament es passa Visita a l'església parroquial de Sant Genís de Palol de Vilarrobau, i després el Visitador es trasllada a la Capella o església de Sant Andreu de Vilarrobau, fent constar que en aquesta última església hi havia fonts baptismals, però no hi havia la Reserva del Santíssim ni els Sants Olis perquè aquests es guarden a l'església parroquial de Sant Genís.

Des del 1573 fins al 1582 fou el bisbe Benet de Toco qui practicà tres Visites, en les quals es fa constar també la doble visita, primerament a l'església parroquial de Sant Genís de Palol de Vilarrobau i després a l'església de Sant Andreu de Vilarrobau. Però val la pena d'anotar una novetat: ja en la Visita del 1573 es fa constar que aquesta església de Sant Andreu de Vilarrobau era sufragànea de l'església parroquial

de Sant Genís de Palol. Això era evidentment un pas important d'aquesta església de Sant Andreu per assolir la parroquialitat.

Finalment, deixant altres Visites que no aporten cap novetat, arribem a la Visita del 1606 practicada pel bisbe Arèvalo de Zuazo (n.º 78, p. 145). En aquesta Visita es fa constatar que l'església de St. Genís de Palol havia passat a ésser una sufragànea de la parròquia de Sant Mori. En canvi el bisbe passà visita a **«l'església parroquial de Sant Andreu de Vilarrobau unida a l'esmentada església de Sant Mori»**.

Per tant es canviaren els papers. L'antiga església de Sant Genís de Palol de Vilarrobau, que fou durant segles l'església parroquial de l'encontrada, perdé la categoria de parròquia a últims del segle XVI o inicis del XVII. En canvi la humil església de Sant Andreu que hi havia al poble de Vilarrobau i que no era més que una Capella, inicia la seva marxa ascensional passant a ésser més endavant una sufragànea de la de Sant Genís i acabà assolint la categoria de parròquia.

No obstant, tant pels llibres parroquials com pels llibres de Visites, sabem que degut a les vicissituds dels temps, hi hagué en aquella època moltes unions d'esglésies parroquials. Això explica que la nova església parroquial de Sant Andreu de Vilarrobau comencés la seva vida unida a la de Sant Mori, però hem de tenir en compte que moltes vegades aquestes unions eren efímeres. I aquesta unió amb la parròquia de Sant Mori ho degué ésser-ho d'efímera, perquè sabem que els feligresos de Vilarrobau s'animaren a construir de soc-arrel una nova església parroquial, de major capacitat i dignitat que no pas la vella i petita església de Sant Andreu que acabava, com qui diu, d'assolir la parroquialitat.

Per tant la conclusió és ben clara: el titular de l'antiga església de Vilarrobau ha estat sempre Sant Andreu. I això és la raó i no cap altra de que quan s'edificà l'església nova, es mantingués aquesta advocació de Sant Andreu, com era costum de fer-ho.

Malgrat tot, ja ho hem dit, els autors actuals continuent dient que la parròquia de Vilarrobau està dedicada a Sant Genís. I això mateix hom ho troba, tant se val, en el «Diccionari Nomenclàtor de pobles i poblats de Catalunya, segons edició - 1964, pàg. 491.

Pero queda encara una altra qüestió per aclarir sobre aquesta església de Vilarrobau. Efectivament, tant Monsalvatje com Botet i Sisó afirmen que l'església parroquial de Sant Genís de Vilarrobau era possessió del monestir de Sant Pere de Roda, però una vegada més aquests autors no distingeixen, sinó que confonen les dues esglésies, la de Vilarrobau i la de Palol de Fluvià, com si es tractés d'una sola església.

Es cert que l'església de Sant Genís de Palol de Fluvià apareix repetidament en la documentació com a possessió de Sant Pere de Roda.

Vilarrobau. - Carrer porticat.

Però amb referència a l'església de Sant Andreu de Vilarrobau no hi ha constància, ni una sola vegada, d'aquest particular.

I és que abans del segle XV, és a dir, abans de les referències que es troben en els llibres parroquials de Vilarrobau i en els llibres de Visites de l'arxiu diocesà, totes les cites documentals es refereixen a l'església parroquial de Sant Genís de Palol de Fluvià. Això indica clarament la importància, inclús la preferència que es donà antigament a aquesta església. Això avala també l'opinió de l'esmentat sacerdot, Mossèn Emili Lloveras, home erudit i molt donat a la lectura dels vells documents, ja que segons ell el veritable origen de Vilarrobau estigué al lloc de Palol, és a dir, en l'antiga vila i església de Sant Genís, on sembla que hi vivia una petita comunitat de clergues. Nosaltres creuríem que, en tot cas, podria tractar-se d'una petita cella del monestir de Sant Pere de Roda.

Monsalvatje troba confirmada aquesta possessió de Sant Pere de Roda en un diploma de l'any 982 atorgat pel rei Lotari en favor del monestir, ja que entre les possessions anomena: **«alodium Palaciolo cum Ecclesia sancti Genesii»** (Marca Hispànica, c. 928).

Però nosaltres hem de citar ja uns diplomes del rei Lluís d'Ultramar, molt importants per la

independència del monestir de Sant Pere de Roda assolida per Tassio i el seu fill Hildesindo, i en un d'aquests documents, el de l'any 947, ja apareix com a possessió de dit monestir: «**Ecclesiam sancti Genesii in comitatu Gerundensi in loco qui dicitur Pineta cum alode Palatiolo**» (Marca Hispànica, c. 859).

I també en el 974 l'epístola del papa Benet VI a l'abat Hildesindo de Sant Pere de Roda anomena entre les possessions del monestir: «**Et in comitatu Gerundensi... et villam Palatioli cum Ecclesia Sancti Genesii**» (Marca Hispànica, c. 907).

Es ben clar doncs que ja en el segle X tant la **vi la** de Palol com l'església de Sant Genís que hi havia en aquest lloc, eren possessió de Sant Pere de Roda.

I ja no trobem cap més referència fins el 1316, que diu: «**Et in loco de villa Robau. Et in loco et parochia de Palatiolo de villa Robau**». (Espanya Sagrada 44, p. 307). Però aquest document és molt interessant, ja que en ell se citen **villa Robau** i **Palol de villa Robau** com dos llocs distints que es redimeixen del bovàtic del comte Malgaulí, i únicament **Palol** figura com a parròquia, perquè, com ja sabem, en el segle XIV encara Vilarrobau no ho era i trigaria molt a ésser-ho.

I sense aquest document, això quedaria també demostrat en els dos Nomenclàtors de la diòcesi de Girona, del segle XIV, en els quals només hi figura com església parroquial la de «**sancti Genesii de Palatiolo de Fluviano**».

L'estudi atent de tota aquesta documentació condueix també a la conclusió de que durant segles l'única església parroquial de l'encontrada fou la de Sant Genís de Palol de Fluvià, que per això també s'anomenava St. Genís de Vilarrobau. I és ben clar que era l'església que hi havia al lloc de Palol que encara avui s'anomena així i es troba a la riba esquerra del Fluvià. D'aquest lloc i d'aquesta església sabem ben cert que era possessió del monestir de Sant Pere de Roda.

Però a Vilarrobau hi havia certament una altra església, probablement de la mateixa antiguitat, la que encara subsisteix, però que no fou erigida en parròquia fins al segle XVI o XVII. Era una senzilla Capella, i aquesta pot ésser la raó de que no apareixi en els documents citats ni es consignés el titular d'aquesta església que més tard, pels arxius eclesiàstics, sabem que era Sant Andreu.

I qui sap si aquesta església de Sant Andreu de Vilarrobau fou erigida en parròquia degut a que l'antiga església de Sant Genís de Palol de Fluvià, per alguna causa adversa que desconeixem, amenaçava ruïna. També podria ésser que la dificultat d'atravesar el riu en dies de crescuda de les aigües o l'augment de població en el lloc de Vilarrobau aconsellés d'erigir en parròquia l'església de Sant Andreu de Vilarrobau. El que és cert és que aquella vetusta església del

lloc de Palol, la que fou possessió de Sant Pere de Roda, la que tenia categoria parroquial durant segles, no pogué superar el pas del temps i fou derruïda, sense que poguem saber exactament quan succeí això. En canvi la humil església de Vilarrobau, la que depengué durant segles de la de Palol, encara avui subsisteix i és un dels exemplars prerromànics de tradició local gironina. Jugades del destí!

Endemés d'aquesta església prerromànica, en el poble de Vilarrobau, queden restes també del seu recint murallat medieval, com és el carrer porticat. I el mateix nom de **Vilarrobau** indica l'existència en aquest lloc d'una **vil-la** o unitat d'explotació agrícola, la qual, segons opina Alcover-Moll, devia ésser propietat o colonitzada per un personatge anomenat **Hrotbaldi**, d'origen germànic. També Joan Coromines és d'aquesta opinió.

I també en això hi hagué una semblança entre Vilarrobau i Palol de Fluvià, sempre però amb una major importància o preferència d'aquest últim lloc. Perquè si a Vilarrobau hi havia una **Vil-la** que s'ha perpetuat en aquest nom de lloc, a l'altre costat de Fluvià també hi havia una **Vi-la**, però aquesta de major importància, amb un edifici fortificat o al menys amb una mansió senyorial, i d'això li previngué a aquest lloc en la documentació, ja des de l'antigor, al nom de **Palatiolo** o **Villam Palatioli**. Aquest nom llatí **Palatiolo** es traduïa, en el llenguatge vernacle, pel de **Palol** i per això passà a anomenar-se **Palol de Fluvià**, per trobar-se a la vora d'aquest riu, o bé **Palol de Vilarrobau**, per la relació de parroquialitat que tenia sobre aquest últim lloc.

En suma, Vilarrobau i Palol de Vilarrobau, dos noms que fins ara els autors han confós, com si es tractés del mateix lloc, però que en realitat són dos noms diferents, si bé històricament molt units.

L'un i l'altre tenien la seva església, d'un romànic primitiu. Els autors també adjudiquen a aquestes dues esglésies la mateixa advocació de Sant Genís. En realitat, tenien una advocació distinta: una era Sant Andreu de Vilarrobau, que ha perdurat fins els nostres dies, i l'altra era Sant Genís de Palol de Fluvià, que durant segles fou l'única església parroquial de l'encontrada, fins que en una època incerta fou atterrada.

Finalment hi ha constància documental de que Sant Pere de Roda posseïa aquesta església de Sant Genís de Palol de Fluvià, al menys des del segle X. En canvi no n'hi ha de que posseís l'església de Sant Andreu de Vilarrobau. Per tant l'opinió de que l'abat de Sant Pere de Roda, quan es trobava fora del seu monestir, podia sojornar a «casa seva» en un costat i altre del riu Fluvià, ço és, a Palol de Fluvià i a Vilarrobau, almenys és dubtosa. No obstant pot basar-se en el fet de que l'església de Vilarrobau depengué parroquialment de la de Palol durant molts anys.

